অধ্যায় ৫ ঃ কৃষি বিত্ত আৰু কৃষি বিপণন

অধ্যায় গাঁথনি

5.1 উদ্দেশ্য
5.2 পৰিচয়
5.3 কৃষি বিত্তৰ প্ৰয়োজন
5.4 কৃষি বিত্তৰ উৎস
5.4.1 সমবায় আৰু বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ ভূমিকা
5.4.2 মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংক আৰু নাবার্ডৰ ভূমিকা
5.5 কৃষি বিপণন ঃ ধাৰণা আৰু সীমাবদ্ধতা
5.6 কৃষি বিপণনক উৎসাহিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰৰ ভূমিকা
5.7 অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
5.8 অধিক জানিবলৈ
5.9 অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
5.10 আৰ্হিপ্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কৃষি বিত্তৰ অর্থ সম্পর্কে জ্ঞাত হ'ব,
- কৃষি বিত্তৰ প্ৰয়োজনবিলাক বর্ণনা কৰিব পাৰিব,
- কৃষিবিত্তৰ উৎসবিলাক চিনাক্ত কৰিব পাৰিব,
- নাবার্ডকে ধৰি বিভিন্ন সমবায়, বাণিজ্যিক আৰু মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংকসমূহৰ ভূমিকা ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব,
- কৃষি বিপণনৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব,
- কৃষি বিপণনৰ প্ৰাথমিক আৱশ্যকতাবিলাকৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব,
- কৃষি বিপণনৰ সীমাৱদ্ধতাবিলাক চিনাক্ত কৰিব পাৰিব, আৰু
- কৃষি বিপণনক উৎসাহিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া ভূমিকা বর্ণনা কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

কৃষি হৈছে এটা অসংগঠিত খণ্ড আৰু ইয়াৰ সফলতা-বিফলতা অধিক পৰিমাণে নির্ভৰ কৰে জলবায়ুৰ ওপৰত। এই খণ্ডটোৰ আধুনিকীকৰণৰ বাবে (কৃষকে যাতে জলবায়ুৰ ওপৰত

অধিক নির্ভৰ কৰিব লগীয়া নহয়) বিত্তীয় সহযোগিতাৰ প্ৰয়োজন। সাধাৰণতে, এই খণ্ডত কৰা বিনিয়োগৰ প্ৰতিদান ঔদ্যোগিক খণ্ডত কৰা বিনিয়োগৰ প্ৰতিদানতকৈ কম। আকৌ, উৎপাদনশীল আৰু উৎপাদানহীন কৃষি ঋণৰ মাজৰ পাৰ্থক্য উলিওৱাটো জটিল। কাজেই, কৃষিখণ্ডত দীৰ্ঘকালৰ বাবে ঋণ দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত বেংক অথবা বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানবিলাকে বিশেষ আগ্ৰহ নেদেখুৱায়। সেয়ে কৃষকসকলে ঋণদাতা আৰু মহাজনসকলৰ ওপৰতে নির্ভৰ কৰিবলৈ বাধ্য হয়। এনে কার্যৰ পৰিণতিত কৃষকসকল ঋণৰ পাকচক্ৰত সোমাই পৰে আৰু ইয়াৰ পৰা তেওঁলোকে সহজে ওলাই আহিব নোৱাৰে। অৱশেষত তেওঁলোকে ঋণদাতাৰ হাতত তেওঁলোকৰ মাটি হেৰুৱাবলগীয়া হয়। এনে এক পৰিস্থিতিৰ পৰা কৃষকসকলক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰতিষ্ঠানিক উৎস, যেনে— ঋণদাতা সংস্থা, বাণিজ্যিক আৰু গ্ৰামীণ বেংকসমূহৰ জৰিয়তে কৃষকসকলক ঋণ দিয়াৰ জৰুৰী প্ৰয়োজন আহি পৰে। এই খণ্ডত প্ৰতিষ্ঠানিক পুঁজি পর্যাপ্ত কৰিব বাবে চৰকাৰসমূহে এলানি পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে, এই উদ্দেশ্যে কিছুসংখ্যক মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংক (Regional Rural Banks) প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে। একেদৰে, কৃষিখণ্ড আৰু দেশৰ গ্ৰামাঞ্চলৰ কৃষিভিত্তিক কার্য-কলাপৰ সহায় কৰিবলৈ ভাৰতীয় ৰিজার্ভ বেংকে ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰামীণ বিকাশ বেংক (National Bank for Agricultural and Rural Development – NABARD) (নাবার্ড) প্ৰতিষ্ঠা কৰে।

পুঁজিৰ অপর্যাপ্ততাৰ উপৰি উচিত দামত কৃষিজাত পণ্যৰ বিপণন আন এক সমস্যা। গাঁৱলীয়া কৃষকসকলে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত শস্য প্ৰায়ে মধ্যভোগী দালালক প্ৰকৃত দামতকৈ বহু কম দামত বিক্ৰী কৰিবলগীয়া হয়। গতিকে, কৃষক আৰু বজাৰৰ মাজত সম্পর্ক স্থাপন কৰাটোও আন এক গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়। এই অধ্যায়ত কৃষি বিত্ত আৰু কৃষি বিপণনৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ ওপৰত আলোচনা কৰা হৈছে। কৃষি বিত্তৰ প্ৰয়োজনীয়তা, কৃষি বিত্তৰ বিভিন্ন উৎস, বিভিন্ন সমবায়, বাণিজ্যিক আৰু মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংকসমূহে বিশেষকৈ, নাবার্ডে পালন কৰা ভূমিকা সম্পর্কে এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হৈছে। তদুপৰি, কৃষি বিপণনৰ অর্থ, ইয়াৰ প্ৰাথমিক প্ৰয়োজন, কৃষি বিপণনৰ প্ৰধান সীমাৱদ্ধতাবিলাক আৰু কৃষিবিপণনক উৎসাহিত কৰাত চৰকাৰে পালন কৰা ভূমিকা সম্পর্কেও এই অধ্যায়ত আলোচনা কৰা হৈছে। পোনপ্ৰথমে, কৃষি বিত্ত সম্পর্কে আলোচনা কৰোঁ আহক।

৫.৩ কৃষি বিত্তৰ প্ৰয়োজন

কৃষি বিত্ত প্ৰধানতঃ দুটা শাখাত আলোচনা কৰিব পাৰি—

- **সময়ৰ আধাৰত** কৃষি বিত্ত হ্ৰস্বকালীন, মধ্যকালীন আৰু দীৰ্ঘকালীন হ'ব পাৰে।
  - **হ্ৰস্বকালীন ঋণ** (Short Term Loans)-ৰ আৱশ্যক হয় বীজ, সাৰ, কীটনাশক, পশু ধনৰ খাদ্য, ইত্যাদি ক্ৰয় কৰাত আকৌ, কৃষিজাত পণ্যৰ বিপণনত, ভাৰা কৰি অনা শ্ৰমিকক মজুৰি দিয়াত আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ উপভোগ্য সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰাত, অন্যান্য উৎপাদন বহির্ভূত উদ্দেশ্যত ব্যয় কৰিবলৈও হ্ৰস্বকালীন ঋণৰ আৱশ্যক হয়। এনেধৰণৰ

ঋণৰ ম্যাদ 15 মাহতকৈ কম।

- **মধ্যকালীন ঋণ** (Medium Term Loans)-ৰ সাধাৰণতে প্রয়োজন হয় গৰু, ম'হ ক্রয় কৰিবলৈ, কৃষি সম্পর্কীয় ক্ষুদ্র আঁচনি ৰূপায়ণ কৰিবলৈ, নলা-নর্দমাৰ নির্মাণ আৰু মেৰামতি কৰিবলৈ। এনে ধৰণৰ ঋণৰ ম্যাদ 15 মাহৰ পৰা 5 বছৰ পর্যন্ত হয়।
- **দীর্ঘকালীন ঋণ** (Long Term Loans)-ৰ আৱশ্যক হয় মাটিৰ স্থায়ী উন্নতি সাধনৰ বাবে, নলীনাদ খান্দিবলৈ, কৃষি সম্পর্কীয় বৃহৎ আঁচনি ৰূপায়ণ কৰিবলৈ আৰু টেক্ট্রৰ, হার্ভেষ্টণ, ইত্যাদিৰ দৰে যন্ত্র ক্রয় তথা পুৰণা ঋণ পৰিশোধ কৰিবলৈ। এনেধৰণৰ ঋণৰ ম্যাদ 5 বছৰতকৈও অধিক।

- **উদ্দেশ্যৰ আধাৰত,** কৃষি সম্পর্কীয় বিত্তৰ প্রয়োজনীয়তাক উৎপাদনশীল প্রয়োজনীয়তাত লোৱা ঋণ, উপভোগৰ প্রয়োজনীয়তাত লোৱা ঋণ আৰু উৎপাদন বহির্ভূত প্রয়োজনীয়তাত লোৱা ঋণ হিচাপেও শ্রেণী বিভক্ত কৰিব পাৰি।
  - **উৎপাদনশীল প্রয়োজনীয়তাত লোৱা ঋণ** (Productive Needs) ঃ কৃষিৰ উৎপাদনশীলতাক প্রত্যক্ষভাৱে প্রভাৱান্বিত কৰা সকলোধৰণৰ প্রয়োজনীয় ঋণকে উৎপাদনশীল প্রয়োজনীয়তাত লোৱা ঋণ বুলি ক'ব পাৰি। কৃষিৰ উৎপাদনশীলতা বৃদ্ধি কৰিবলৈ কৃষকক বীজ, সাৰ, কীটনাশক, কৃষি সঁজুলি, পশু খাদ্য, নলা-নর্দমা নির্মাণ আৰু মেৰামতি, নলীনাদ নির্মাণ, মজুৰি আদায়, ভূমিৰ স্থায়ী উন্নতি সাধন, কৃষিজাত পণ্য বিপণন, ইত্যাদি বিভিন্ন কাৰণত ঋণৰ আৱশ্যক হয়।
  - **উপভোগৰ প্রয়োজনীয়তাত লোৱা ঋণ** (Consumption Needs) ঃ কৃষকক কেতিয়াবা উপভোগৰ উদ্দেশ্যেও ঋণৰ প্রয়োজন হয়। কৃষিজাত পণ্যৰ বিপণন আৰু পৰৱর্তী শস্যৰ খেতি কৰাৰ মাজৰ সময়ছোৱাত এক দীঘলীয়া বিৰতিৰ সৃষ্টি হয়। বেছিভাগ খেতিয়কৰে এই সময়ছোৱাত দৈনন্দিন প্রয়োজনীয়তাখিনি পূৰণ কৰিবলৈ যথোপযুক্ত উপার্জন নাথাকে। এনেকুৱা পৰিস্থিতিত কৃষকে উপভোগৰ বাবেও ঋণ ল'বলগীয়াত পৰে। আকৌ, প্রাকৃতিক দুর্যোগ যেনে— খৰাং, বানপানী, ইত্যাদিৰ ফলত হয়, শস্যৰ হানি হ'লেও নিজে উপভোগ কৰিবৰ বাবে কৃষকে ঋণ ল'বলগীয়া হয়।
  - **উৎপাদন বহির্ভূত উদ্দেশ্যত লোৱা ঋণ** (Unproductive Purposes) ঃ কিছুমান উৎপাদনহীন কামৰ বাবেও কৃষকক ঋণৰ আৱশ্যক হয়। এনেধৰণৰ উদ্দেশ্যবিলাকৰ ভিতৰত আছে মোকর্দমা তৰা, বিয়া বাৰু পতা, সামাজিক উৎসৱ-পার্বণ পালন, পৰিয়ালৰ কোনো সদস্যৰ জন্ম বা মৃত্যু হ'লে ধর্মীয় কাম-কাজ অনুষ্ঠিত কৰা, ইত্যাদি। এনেধৰণৰ উৎপাদনহীন উদ্দেশ্যৰ বাবে প্রতিষ্ঠানিক সংস্থাবিলাকে যিহেতু ঋণ নিদিয়ে, সেয়ে কৃষকে ঋণদাতা আৰু মহাজনসকলৰ পৰা সহায় বিচাৰিবলগীয়া হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ লক্ষীমপুৰৰ এজন কৃষক শ্রীযুত মজুমদাৰে কেইবিধমান ক্ষুদ্র কৃষি-সঁজুলি ক্রয় কৰিবলৈ নাবার্ডৰ পৰা 50,000 টকা ঋণ ল'লে। 4 বছৰৰ ভিতৰত সুতসহ তেওঁ ঋণ পৰিশোধ কৰিব লাগে। এই ঋণক আপুনি দীর্ঘকালীন ঋণ হিচাপে গণ্য কৰিবনে? আপোনাৰ উত্তৰৰ সপক্ষে যুক্তি দর্শাওক। (60 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন ২ ঃ খেতিয়ক এজনে কেতিয়া আৰু কিয় উপভোগৰ উদ্দেশ্যত ঋণ ল'বলগীয়া হয়? (50 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

৫.৪ কৃষি বিত্তৰ উৎস

কৃষি বিত্তৰ উৎসবিলাকক দুটা প্রধান শাখাত বিভক্ত কৰিব পাৰি ঃ অ-প্রতিষ্ঠানিক আৰু প্রতিষ্ঠানিক উৎস।

- **অ-প্রতিষ্ঠানিক উৎস** (Non-Institutional Sources)ঃ অ-প্রতিষ্ঠানিক উৎসবিলাক হৈছে ঃ (ক) ঋণদাতা, (খ) সম্পর্কীয় লোক, (গ) ব্যৱসায়ী, (ঘ) কমিচন এজেণ্ট আৰু (ঙ) ভূস্বামী।

  স্বাধীনতাৰ সময়ত কৃষি ঋণৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ উৎস আছিল ঋণদাতা বা ধন ধাৰলৈ দিওতা লোকসকল। 1951 চনত এনেধৰণৰ ঋণদাতাসকলে দিয়া ঋণৰ পৰিমাণ আছিল মুঠ গ্রাম্য ঋণৰ 71.6i¼ ইয়াৰ কাৰণ আছিল সেই সময়ত ঋণ লাভ কৰাৰ বাবে আন কোনো উৎস নাছিল আৰু ঋণদাতাসকলৰ পৰাই ধাৰে ল'বলৈ কৃষকসকল বাধ্য হৈছিল। ঋণদাতাসকলৰ ওপৰত কৃষকৰ এই পূর্ণ নির্ভৰশীলতাৰ ফলত ঋণদাতাসকলে নিজৰ সুবিধামতে চর্ত আৰোপ কৰি কৃষকক বিভিন্ন ধৰণে শোষণ কৰাৰ সুযোগ পাইছিল। সেয়ে, ঋণদাতাসকলৰ কার্যকলাপ নিয়ন্ত্রিত কৰিবলৈ চৰকাৰে বিভিন্ন পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিছিল। এই

উদ্দেশ্যে বিভিন্ন ধৰণৰ আইন-কানুন ৰচনা কৰা হৈছিল। এই আইন-কানুনৰ মূল লক্ষ্য আছিলঃ

- কৃষকৰ বাবে বে-চৰকাৰী ঋণ পর্যাপ্ত কৰি তুলিবলৈ আৰু বেচৰকাৰী ঋণদাতাসকলৰ অযুক্তিকৰ শোষণৰ প্রক্রিয়াক আইনগতভাৱে বাধা দিবলৈ প্রচলিত চর্তবিলাকৰ উন্নতি সাধন কৰা।
- ঋণদাতা আৰু ঋণী কৃষক উভয়ৰে বাবে ন্যায়সংগত বিচাৰ কৰিবলৈ অসামৰিক আদালতসমূহক অধিক কার্যক্ষম কৰি তোলা। এইক্ষেত্রত দুই ধৰণৰ ব্যৱস্থাৱলী প্রস্তুত কৰা হয়। প্রথম লানি ব্যৱস্থাৱলীত অন্তর্ভুক্ত আছিলঃ (ক) ঋণদাতাসকলক অনুজ্ঞাপত্র দিয়া বা পঞ্জীয়নভুক্ত কৰা (খ) সর্বাধিক সুদৰ হাৰ নির্ধাৰণ আৰু (গ) ঋণদাতাৰ দ্বাৰা হিচাপ-নিকাচ চোৱা-চিতা কৰা, ইত্যাদি। দ্বিতীয়লানি ব্যৱস্থাৱলীত অন্তর্ভুক্ত আছিল ঃ হুকুমজাৰি কৰি আদালতৰ ক্ষমতা সাব্যস্ত কৰা বা কিস্তি হিচাপত ঋণ পৰিশোধ কৰিবলৈ নির্দেশ দিয়া।

- **কৃষি বিত্তৰ প্রতিষ্ঠানিক উৎস** (Institutional Sources of Agricultural Finance) ঃ আমাৰ দেশৰ কৃষি বিত্তৰ প্রধান প্রতিষ্ঠানিক উৎসবিলাক হৈছে ঃ সমবায়, বাণিজ্যিক বেংক, মাওলিক গ্রামীণ বেংক আৰু নাবার্ড। পৰৱর্তী অনুচ্ছেদত আমি মাওলিক গ্রামীণ বেংক আৰু নাবার্ডৰ ভূমিকা সম্পর্কে আলোচনা কৰিম। এই অনুচ্ছেদত সমবায় আৰু বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ ভূমিকা সম্পর্কে আলোচনা কৰিম।

৫.৪.১ সমবায় আৰু বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ ভূমিকা

সমবায়ৰ ভূমিকা (Role of Co-operatives) ঃ কৃষি ঋণ দিবৰ বাবে প্রতিষ্ঠা আৰু উন্নীত কৰা প্রথম প্রতিষ্ঠান আছিল সমবায় ঋণদাতা সমিতিবিলাক। দেশত সমবায় আন্দোলন 1904 চনতে আৰম্ভ হৈছিল যদিও ইয়াৰ বিকাশ আছিল অত্যন্ত লেহেমীয়া। 1951 চনত সমবায় বিলাকে সর্বমুঠ গ্রামীণ ঋণৰ মাত্র 3.1í দিছিল। কাজেই, কৃষি ঋণৰ ক্ষেত্রত সুদখোৰ মহাজনসকলৰ আধিপত্যৰ অব্যাহত আছিল। অৱশ্যে পৰৱর্তী সময়ত সমবায়বিলাকৰ কাম-কাজৰ ব্যাপক সম্প্রসাৰণ হয়। 1961-62 চনত সমবায়বিলাকে মুঠ গ্রামীণ ঋণৰ 15.5í আগবঢ়োৱাৰ বিপৰীতে 1970-71 চনত ইয়াৰ পৰিমাণ হয় গৈ 22.7í¼ 1992-93-ত সমবায়বিলাকে আগবঢ়োৱা ঋণৰ পৰিমাণ আছিল মুঠ গ্রামীণ ঋণৰ 53.4í। অৱশ্যে ইয়াৰ পাছত সমবায়বিলাকে প্রদান কৰা গ্রামীণ ঋণৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি পালে যদিও সর্বমুঠ প্রতিষ্ঠানিক ঋণত সমবায়ৰ অংশৰ শতাংশ হ্রাসহে পালে। 2006-07ত সমবায়বিলাকে মুঠ প্রতিষ্ঠানিক ঋণৰ মাত্র 20íহে প্রদান কৰিছিল। ২০১৭ চনত সমবায়বিলাকে কৃষিলৈ মুঠ প্রতিষ্ঠানিক ঝণৰ মাত্র ১৫ শতাংশহে প্রদান কৰিছিল।

এনেদৰে স্বাধীনতাৰ পৰৱর্তী সময়ছোৱাত এই সমবায়বিলাকৰ কাম-কাজৰ পৰিসৰ আৰু ঋণদানৰ পৰিমাণ দুয়োটাই বৃদ্ধি পাইছিল। ঋণদানৰ ক্ষেত্রত এই

সমবায়বিলাকৰ কার্যকলাপ উল্লেখযোগ্য। আনকি গ্রামীণ ঋণদানৰ পদ্ধতিটোত বাণিজ্যিক বেংকসমূহ জড়িত হ'ব লাগে বুলি পৰামর্শ দিয়াৰ সময়তো এই কথা স্পষ্টভাৱে উল্লেখ কৰা হৈছিল যে বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ প্ৰৱেশ সমবায়ৰ ঋণৰ গাঁথনিৰ পৰিপূৰকহে হ'ব লাগে আৰু কোনো প্ৰকাৰেই সমবায়সমূহক আঁতৰাই দিব নালাগে। অৱশ্যে এই সমবায়বিলাকৰ ক্ষেত্ৰত বৃহৎ পৰিমাণৰ লোকচান, কামত নহা সম্পদৰ ৰক্ষণা-বেক্ষণ, ঋণ পৰিশোধৰ নিম্নস্তৰ আৰু বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰতিষ্ঠানিক দুৰ্বলতাই গুৰুতৰ সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল। দৰাচলতে, বহু সমবায় প্ৰতিষ্ঠানে বছৰৰ পাছত বছৰ ধৰি লোকচান ভৰিছিল।

বাণিজ্যিক বেংকৰ ভূমিকা (Role of Commercial Banks) ঃ আগতে গ্রামীণ ঋণদানৰ প্রক্রিয়াত বাণিজ্যিক বেংকৰ অংশ অত্যন্ত কম আছিল।1951-52 চনত ইয়াৰ পৰিমাণ আছিল 0.9% আৰু1961-62 চনত আছিল মাত্র 0.7%। ইয়াৰ কাৰণ আছিল— সেই সময়ৰ কৃষিৰ প্রকৃতি বাণিজ্যিকমুখী নাছিল। জীৱিকা নির্বাহেই আছিল ইয়াৰ একমাত্র উদ্দেশ্য। সুসংগঠিত ঔদ্যোগিক খণ্ডটোৰ বিপৰীতে কৃষিখণ্ডটোত অনিশ্চয়তা অধিক; কিয়নো, ই প্রাকৃতিক কাৰকবিলাকৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। সেয়ে, কৃষি খণ্ডতকৈ ঔদ্যোগিক খণ্ডকহে বাণিজ্যিক বেংকসমূহে অধিক পৰিমাণৰ ঋণ দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।

অৱশ্যে, 1969 চনত 20টা বাণিজ্যিক বেংকক ৰাষ্ট্রীয়কৃত কৰাৰ পাছত এইবিলাকৰ কাম-কাজৰ ক্ষেত্রত বহু উন্নতি সাধন হয়। গাঁৱলীয়া অঞ্চলবিলাকত বেংকসমূহে নিজৰ শাখা বৃদ্ধি কৰিলে আৰু তাৰ ফলত এই অঞ্চলবিলাকত ঋণদানৰ পৰিমাণো লাহে লাহে বৃদ্ধি কৰিবলৈ ল'লে। 1969 চনত বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ সর্বমুঠ শাখাৰ মাত্র 22.2% গাঁও অঞ্চলত আছিল। ২০১৭ চনত এই পৰিমাণ ৭৯ শতাংশলৈ বৃদ্ধি পাইছে। ইয়াৰ পৰা দেখা গ'ল যে বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ শাখাৰ সর্বমুঠ সংখ্যা উল্লেখযোগ্যভাৱে বৃদ্ধি পালে। একেদৰে, ৰাজহুৱা খণ্ডৰ বেংকসমূহৰ পৰা প্রদান কৰা কৃষি ঋণৰ পৰিমাণো বৃদ্ধি পালে। ১৯৬৯ চনত কৃষিৰ বাবে প্রদান কৰা ঋণৰ পৰিমাণ আছিল মাত্র ১৬৪ কোটি টকা। কিন্তু ২০০৯ চনত এই পৰিমাণ ৩,০৯,৫০০ কোটি টকালৈ বৃদ্ধি পাইছিল; যিটো ২০২২ চনত ১৭,০৩,৩১৫ কোটি টকালৈ বৃদ্ধি পায় ।

এতিয়া আমি ক'ব পাৰোঁ যে ৰাষ্ট্রীয়কৃত কৰাৰ পাছত বাণিজিক বেংকসমূহে গ্রামীণ ঋণ প্রদান কৰাৰ ক্ষেত্রত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল। ইয়াৰ ফলত কৃষকসকলে কৃষি কার্যত জড়িত বিভিন্ন খৰচ-পাতিৰ জোৰা মাৰিব পাৰিছিল আৰু এক বর্ধিত হাৰত নতুন কৃষি প্রযুক্তি গ্রহণ কৰিব পাৰিছিল। ইয়াৰ ফলত গ্রামাঞ্চলত কৃষি বহির্ভূত খণ্ড (Non-farm Sector)ৰ কার্যকলাপো সম্প্রসাৰিত হ'ল আৰু এনেকৈয়ে

কৃষি খণ্ডত বে-চৰকাৰী বিনিয়োগো বৃদ্ধি পালে। ঋণৰ আদান-প্রদানৰ ব্যৱস্থা প্রসাৰিত হোৱাৰ লগে লগে ভাৰতৰ কৃষিৰ বিকাশ সম্ভৱ হৈ উঠিল আৰু কৃষি খণ্ডৰ আধুনিকীকৰণো সম্ভৱ হৈ উঠিল। ইয়াৰ লগতে বৃহৎসংখ্যক গাঁৱলীয়া কৃষক সুদখোৰ মহাজনৰ হাতৰ মুঠিৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ সক্ষম হৈছিল।

দুর্বলতা (Weaknesses) ঃ গ্রামীণ ঋণৰ ক্ষেত্রখনত বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ উল্লেখযোগ্য সফলতা স্বত্বেও কিছুমান সীমাৱদ্ধতাও আছে। এইবিলাক হৈছে ঃ

- বেংকৰ শাখাসমূহৰ দ্রুত প্রসাৰে আঁচনি প্রস্তুতিৰ মানদণ্ড, বিশেষকৈ, দুর্ভিক্ষৰ বিৰুদ্ধে কৰা আঁচনিবিলাকৰ মানদণ্ড হ্রাস কৰে।
- কর্মচাৰীৰ সংখ্যা কম হোৱা বাবে তেওঁলোকৰ ওপৰত কামৰ বোজা অধিক হয় আৰু সেয়ে কামৰ মানদণ্ড হ্রাস পায়। বাণিজ্যিক বেংকৰ গ্রামীণ শাখাবিলাকত থকা কর্মচাৰীসকলৰ কামৰ প্রতি মনোযোগ বিভিন্ন কাৰণত কম হয়। গ্রামীণ অঞ্চলত ঋণদানৰ প্রক্রিয়া চোৱা-চিতা কৰাৰ ক্ষেত্রত অৱহেলা কৰা দেখা যায়।
- ব্যৱসায়ৰ বাবে উপযুক্ত সা-সুবিধা নথকা গ্রাম্যাঞ্চলবিলাকত এক বৃহৎ সংখ্যক শাখা খোলাৰ পৰিণতিত বেংকসমূহৰ ব্যয় বৃদ্ধি হৈছে আৰু ঋণদানৰ পৰিৱর্তে অন্য কামত হোৱা খৰচৰ পৰিমাণো বাঢ়িছে। ইয়াৰ ফলত, বেংকবিলাকৰ মুনাফা অর্জনত বেয়া প্রভাৱ পৰিছে।
- বাণিজ্যিক বেংকবিলাকৰ ঋণ পৰিশোধৰ অৱস্থা অত্যন্ত বেয়া।
- জমা আৰু ঋণদান (credit deposit) অনুপাতটোৱে এটা বেংকে অঞ্চলটোৰ উন্নয়নত কিমান অৰিহণা যোগায়, তাকে সূচায়। অৱশ্যে গ্রামীণ ঋণৰ ক্ষেত্রত অনুপাতটো হ্রাস যে হৈছে, সেই কথা এই উদাহৰণকেইটাই প্রতিপন্ন কৰে ঃ 1991 চনত এই অনুপাত আছিল 1.57í আৰু 2001—ত ইয়াৰ পৰিমাণ 0.73í লৈ হ্রাস পায়। ইয়াৰ পৰা এই কথা প্রতিপন্ন হৈছে যে গ্রামীণ ভাৰতৰ পৰা সংগৃহীত জমা ধন অন্য ক'ৰবাত খটুওৱা হৈছে। আনকথাত ক'বলৈ গ'লে, গ্রামীণ ভাৰতে অর্থনীতিৰ অন্য খণ্ডৰ বিকাশতহে বিত্তৰ যোগান ধৰি আহিছে।
- সমবায়বিলাকে সামৰি নোলোৱা ঋণৰ পর্যাপ্ততাৰ ক্ষেত্রত থাকি যোৱা ভৌগলিক ব্যৱধানবিলাক পূৰ কৰা ক্ষেত্রত বাণিজ্যিক বেংকবিলাক ব্যর্থ হৈছে।
- এটা বাণিজ্যিক বেংক আৰু আন এটাৰ মাজত সমন্বয়ৰ অভাৱ দেখা যায়। ঠিক সেইদৰে বাণিজ্যিক বেংক আৰু সমবায়ৰ ঋণৰ গাঁথনি, চৰকাৰী বিভাগৰ মাজতো সমন্বয়ৰ অভাৱ আছিল। আনকি প্রতিখন জিলাৰ বাবে প্রস্তুত কৰা মুখ্য বেংক আঁচনি (Lead bank scheme)-এও সমগ্র প্রণালীটোক সামৰি ল'বলৈ সক্ষম নহয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৩ ঃ কৃষি বিত্তৰ প্রধান উৎসবিলাক কি কি ? (50 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন ৪ ঃ কৃষি ঋণ প্রদান কৰাৰ ক্ষেত্রত সমবায়বিলাকৰ ভূমিকা উল্লেখ কৰক। (50 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন ৫ ঃ গ্রামীণ ভাৰতে অর্থনীতিৰ অন্য খণ্ডবিলাকৰ বিকাশতহে বিত্তৰ যোগান ধৰি আছে। এই কথাৰ সৈতে আপুনি একমত নে ? আপোনাৰ দৃষ্টিভংগীৰ সপক্ষে যুক্তি আগবঢ়াওক। (60 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৫.৪.২ মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংক আৰু নাবার্ডৰ ভূমিকা

মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকসমূহৰ ভূমিকা ঃ বাণিজ্যিক বেংক আৰু সমবায়বিলাকৰ প্রচেষ্টাৰ পৰিপূৰক হিচাপে গ্রাম্য বেংক কর্ম গোট (Working Group on Rural Banks) (1975)ৰ পৰামর্শ অনুসৰি 1975 চনৰ পৰা মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংক (Regional Rural Banks -RRBs) বিলাকে কাম-কাজ আৰম্ভ কৰে। আৰম্ভণিতে 1975 চনত 5টা মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংক গঠন কৰা হয়। কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰৰ যুটীয়া প্রচেষ্টাত এই বেংকবিলাক প্রতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। যিখন ৰাজ্যত এই বেংকে কাম-কাজ কৰিছিল, সেই ৰাজ্যৰ ৰাজ্য চৰকাৰ আৰু সংশ্লিষ্ট বাণিজ্যিক বেংকে এই মাণ্ডলিক

গ্রামীণ বেংকৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল। মুঠ মূলধনৰ 50í দিছিল কেন্দ্রীয় চৰকাৰে, সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰে দিছিল 15í আৰু বাকী 35í পৃষ্ঠপোষক বেংকটোৱে দিছিল।

মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংক প্রতিষ্ঠা কৰাৰ উদ্দেশ্য ঃ

- গাঁৱলীয়া জনসাধাৰণৰ দুর্বল শ্রেণী, ক্ষুদ্র আৰু প্রান্তীয় কৃষক, ভূমিহীন শ্রমিক, মিস্ত্রি আৰু অন্যান্য ক্ষুদ্র উদ্যোগীসকলক ঋণ দিয়া।
- গাঁৱৰ দুখীয়া লোকসকলক সামৰি লোৱাৰ উদ্দেশ্যে আধুনিক দৃষ্টিভংগীৰে সমবায় আৰু বাণিজ্যিক বেংকসমূহৰ পৰিপূৰক হিচাপে কাম কৰা।
- গাঁৱলীয়া দুখীয়া লোকসকলে যাতে সহজে ঋণৰ সুবিধা গ্রহণ কৰিব পাৰে তাৰ বাবে কম খৰচত, জটিলতা নোহোৱাকৈ ঋণৰ ব্যৱস্থা কৰা।
- মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকৰ কর্মচাৰীসকলক ইয়াৰ কাষৰীয়া অঞ্চলসমূহৰ পৰা নিযুক্ত কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল, যাতে সেই বিশেষ অঞ্চলটো আৰু ইয়াৰ জনসাধাৰণৰ অভাৱ সম্পর্কে তেওঁলোকে ভালদৰে বুজিব পাৰে।

মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকৰ বিকাশ ঃ 1975 চনত আৰম্ভণিতে 5টা মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংক প্রতিষ্ঠা হোৱাৰ বিপৰীতে 1990 চনত সমগ্র ভাৰতত ইয়াৰ সংখ্যা হয়গৈ 196টা। 2005–06–ত মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকবিলাকে 15,223 কোটি টকাৰ ঋণ আগবঢ়াইছিল। ই মুঠ প্রতিষ্ঠানিক ঋণৰ 8.5í আছিল¼ এই বেংকসমূহৰ সীমিত সফলতাৰ প্রতি লক্ষ্য ৰাখি 2005 চনৰ ভাৰত চৰকাৰে ছেপ্টেম্বৰ মাহত মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকবিলাকৰ একত্রীকৰণ (Amalgamation) আৰম্ভ কৰে। ইয়াৰ প্রধান যুক্তি হিচাপে এই কথা কোৱা হৈছে যে, একত্রীকৰণে মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকবিলাকৰ শক্তি আৰু কর্মদক্ষতা বৃদ্ধি কৰিব। 2006 চনৰ আগষ্টলৈকে এনেধৰণৰ একত্রীকৰণৰ ফলত মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকৰ সংখ্যা 196ৰ পৰা 104 লৈ হ্রাস পায়, যিটো ২০০৫ চনত কমি ১০৪ টা হয়। ২০২৩ চনৰ ৩১ মার্চলৈকে ভাৰতত ১২ টা বাণিজ্যিক বেংকৰ পৃষ্ঠপোষকতাত ৪৩ টা আঞ্চলিক গ্রাম্য বেংক আছিল। আঞ্চলিক গ্রাম্য বেংকৰ মুঠ শাখাৰ সংখ্যা ২১,৯৯৫ টা আৰু ২৬ খন ৰাজ্য আৰু ৩ খন কেন্দ্রীয় শাসিত অঞ্চল (পুডুচেৰী, জম্মু আৰু কাশ্মীৰ আৰু লাডাখ)ত ৩০.৫৩ কোটি জমা একাউণ্ট আৰু ২.৯০ কোটি ঋণ একাউণ্টলৈ সম্প্রসাৰিত হৈছে। (উৎস ঃ নাবার্ড)

দুর্বলতা (Weaknesses) ঃ বিকাশ হোৱা স্বত্বেও মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকবিলাকে উল্লেখযোগ্য সুফল লাভ কৰা নাছিল। মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকবিলাকে সন্মুখীন হোৱা প্রধান সমস্যাসমূহ আছিল ঃ

- মাণ্ডলিক গ্রামীণ বেংকবিলাকক একাধিক সংস্থাই নিয়ন্ত্রণ কৰিছিল। এইবিলাকৰ কাম-কাজত সাদৃশ্যৰ অভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছিল। ইয়াৰ পৰিণতিত ৰাজ্য চৰকাৰসমূহৰ পৰা সহযোগিতা নোহোৱা হৈছিল আৰু পৃষ্ঠপোষক বেংকবিলাকেও সঠিকভাৰে চোৱা-চিতা নকৰা হৈছিল।

- মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংকবিলাকৰ ঋণ আদায় কৰাৰ স্থিতি অত্যন্ত বেয়া। ঋণ লওঁতাই পৰিশোধৰ সীমা অতিক্ৰম কৰি যোৱাৰ পৰিমাণ অত্যন্ত বেছি। ঋণ পৰিশোধৰ ম্যাদি উকলি যোৱাৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন আভ্যন্তৰীণ আৰু বাহ্যিক কাৰকে অৰিহণা যোগাইছিল। আভ্যন্তৰীণ কাৰকবিলাকৰ ভিতৰত আছে ঃ আসোঁৱাহপূণ ঋণ নীতি, দুৰ্বল পৰিচালনা আৰু পুনৰীক্ষণ, ঋণৰ সৈতে উন্নয়নৰ সম্পৰ্ক স্থাপনত ব্যৰ্থতা আৰু ঋণৰ সঠিক ব্যৱহাৰ নিশ্চিত কৰা ব্যৰ্থতা। বাহ্যিক কাৰকবিলাকৰ ভিতৰত আছে ঃ ৰাজনৈতিক হস্তক্ষেপ, ইচ্ছাকৃতভাৱে কৰা বিভ্ৰান্তি, কৃষিৰ ওপৰত খৰাং আৰু বানপানীৰ কুপ্ৰভাৱ, ঋণ আদায়ৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজ্য চৰকাৰৰ পৰা আইনগত আৰু প্ৰশাসনীয় সহযোগিতাৰ অভাৱ, ইত্যাদি।
- সমাজৰ দুৰ্বল শ্ৰেণীবিলাকক ঋণ দিয়াৰ উদ্দেশ্যে মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংকবিলাক প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। ঋণৰ পৰা আহৰণ কৰা সুদৰ পৰিমাণ আছিল অত্যন্ত কম। ঋণৰ পৰা হোৱা উপাৰ্জনৰ বিপৰীতে বৃহৎসংখ্যক ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ হিচাপ চলাওঁতে হোৱা খৰচ অধিক হোৱাত লোকচানৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি পায়। আকৌ, বছৰৰ পাছত বছৰ ধৰি মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংকৰ শাখা খুলি থকাৰ ফলত যি ব্যয় বৃদ্ধি পাইছিল, তাৰ অনুপাতে উপাৰ্জন বৃদ্ধি হোৱা নাছিল। এই সকলোবিলাক কাৰক লগ লাগি মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংকবিলাকৰ সফলতা তথা ইয়াৰ কাম-কাজত অনগ্ৰসৰতা আহি পৰে।
- মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংকবিলাক যিহেতু জিলা পৰ্যায়ৰ ক্ষুদ্ৰ প্ৰতিষ্ঠানহে আছিল, সেয়ে এইবিলাকক পৰিচালনা কৰিবলৈ পৃষ্ঠপোষক বেংকবিলাকে কেৱল মধ্যমীয়া স্তৰৰ কৰ্মচাৰীহে নিযুক্ত কৰে। এনেধৰণৰ কৰ্মচাৰীয়ে একোটা নতুন বাতাবৰণত স্বাধীনভাৱে সিদ্ধান্ত লোৱাত জটিলতা অনুভৱ কৰে।

কৃষি আৰু গ্ৰামীণ বিকাশ বেংক (নাবার্ড)ৰ ভূমিকা (Role of National Bank for Agriculture and Rural Development – NABARD) ঃ গ্ৰামীণ কৃষি ঋণৰ ক্ষেত্ৰখনত হোৱা আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিকাশটো হৈছে 1982 চনৰ জুলাই মাহত ৰাষ্ট্ৰীয় কৃষি আৰু গ্ৰামীণ বিকাশ বেংক (নাবার্ড)ৰ প্ৰতিষ্ঠা। গ্ৰামীণ আৰু কৃষি ঋণৰ ক্ষেত্ৰখনত সম্পাদন কৰিবলগীয়া সকলো কাম-কাজৰ দায়িত্ব ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংকে এই বেংকক অৰ্পণ কৰিছে।

500 কোটি টকাৰ অনুমোদিত কৰ্তৃত্বপ্ৰাপ্ত মূলধন (Authorized Capital), 100 কোটি টকাৰ পৰিশোধিত মূলধন (Paid up Captal) লৈ নাবার্ড প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। ভাৰত চৰকাৰ আৰু ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ অংশ আছিল সমান সমান, অৰ্থাৎ 50 ঃ 50¼ 1999–2000 চন পৰিশোধিত মূলধন 2000 কোটি টকালৈ বৃদ্ধি হয়। বিশ্ব বেংক (World Bank) আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় উন্নয়ন সংস্থা (International Development)-ৰ পৰাও নাবার্ডে পুঁজি লাভ কৰে।

নাবার্ডৰ কাম কাজ ঃ নিম্নোল্লিখিত কাম-কাজবিলাক কৰিবলৈ এটা বিকাশ সাধনকাৰী বেংক হিচাপে নাবার্ডক প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। যথা—

- গ্ৰামীণ অঞ্চলবিলাকত বিভিন্ন ধৰণৰ উন্নয়নমূলক কাম-কাজ তৰান্বিত কৰিবলৈ বিনিয়োগ আৰু উৎপাদনৰ বাবে ঋণসমূহ বিভিন্ন প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ শীৰ্ষ বিত্তীয় সংস্থা হিচাপে ইয়াক প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল।
- ক্ষেত্ৰভিত্তিক বিভিন্ন ধৰণৰ উন্নয়নমূলক কাম-কাজত জড়িত সকলো প্ৰতিষ্ঠানৰ গ্ৰামীণ বিত্তীয় কাৰ্যকলাপৰ সমন্বয় সাধন তথা ভাৰত চৰকাৰ, ৰাজ্য চৰকাৰ, ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংক আৰু অন্যান্য ৰাষ্ট্ৰীয় স্তৰৰ প্ৰতিষ্ঠানবিলাকৰ নীতি নিৰ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত সমন্বয়ৰক্ষীৰ ভূমিকা পালন কৰিবলৈও ইয়াক স্থাপন কৰা হৈছিল।
- যিবোৰ প্ৰকল্পত ই পুনৰ নতুনকৈ বিত্তৰ যোগান ধৰে, সেইবোৰ প্ৰকল্পৰ নিৰীক্ষণ তথা মূল্যয়ন কৰাটোও ইয়াৰ আন এক দায়িত্ব।
- ঋণ আদায় দিয়াৰ সক্ষমতা বৃদ্ধি কৰিবৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ কাম-কাজৰ নিৰীক্ষণ তথা নিয়ন্ত্ৰণ কৰাৰ লগতে এনে ঋণদাতা প্ৰতিষ্ঠানবিলাকৰ কৰ্মচাৰীৰ প্ৰশিক্ষণৰ ব্যৱস্থা কৰা।

কৃষিখণ্ডত নাবার্ডৰ ভূমিকা ঃ কৃষিখণ্ডত নাবার্ডে পালন কৰা ভূমিকাবিলাক এনেধৰণৰ ঃ

- ঋতুকালীন কৃষি কৰ্মৰ লগতে গ্ৰাম্য অৰ্থনীতিৰ লগত জড়িত আন আন কাম-কাজ, যথা— মীন পালন, সমবায়ৰ শিপিনীসকলৰ কাম-কাজ আদিক বিত্তৰ যোগান ধৰা। ৰাজ্যিক সমবায় বেংকসমূহক নাবার্ডে হ্ৰস্বকালীন ঋণ প্ৰদান কৰে। আকৌ, এনেধৰণৰ কাম-কাজৰ লগত জড়িত আন কিছুমান সংস্থা আছে, যিয়ে কৃষকসকলক সুলভ মূল্যত বীজ, সাৰ আদি যোগান ধৰাৰ লগতে উৎপাদিত শস্যৰ বিপণনতো সহায় কৰে। ঠিক সেইদৰে, গাঁৱৰ মহিলা সমবায় সমূহকো সুলভ মূল্যত এড়ী, সুতা যোগান ধৰাৰ লগতে উৎপাদিত সামগ্ৰীৰ বিপণনত সহায় কৰা সংস্থা কিছুমান আছে। ৰাজ্যিক সমবায় বেংকসমূহে যাতে এনেবোৰ সংস্থাক হ্ৰস্বকালীন বিত্তৰ যোগান ধৰিব পাৰে, সেই উদ্দেশ্যে নাবার্ডে এই বেংকসমূহক বিত্তৰ যোগান ধৰে।
- ঋতুকালীন কৃষি কৰ্মৰ বাবে প্ৰদান কৰা হ্ৰস্বকালীন ঋণক প্ৰয়োজন সাপেক্ষে মধ্যমীয়া সময়ৰ ঋণলৈ পৰিৱৰ্তিত কৰিবৰ বাবে ৰাজ্যিক সমবায় বেংক আৰু মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংকসমূহক মধ্যমীয়া সময়ৰ বাবে নাবার্ডে ঋণ দিয়ে।
- সমবায় ঋণদাতা প্ৰতিষ্ঠানবিলাকত মূলধনৰ অংশ বৃদ্ধি কৰিবৰ বাবেও ৰাজ্য চৰকাৰবিলাকক ই দীৰ্ঘকালীন ঋণ আগবঢ়ায়।
- নাবার্ডে ৰাজ্যিক সমবায় কৃষি আৰু গ্ৰামীণ বিকাশ বেংক, ৰাজ্যিক সমবায় বেংক, মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংক, বাণিজ্যিক বেংক আৰু ৰিজাৰ্ভ বেংকৰ দ্বাৰা অনুমোদিত

অন্যান্য বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানবিলাকক বিত্তৰ পুনৰ যোগান ধৰে। ইয়াৰ মূল উদ্দেশ্য হ'ল যাতে ঋণৰ বিনিয়োগৰ জৰিয়তে উমৈহতীয়া অনুষ্ঠান, কোম্পানী, ৰাষ্ট্ৰীয় নিগম বা সমবায় সমিতিসমূহ উপকৃত হয়। উৎপাদনৰ ঋণ সাধাৰণতে ব্যক্তিগত লোকসকলক দিয়া হয়।

- আত্মসহায়ক গোট (Self Help Groups) আৰু অন্যান্য ক্ষুদ্ৰ বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানবিলাকৰ বিকাশ আৰু অগ্ৰগতিৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ সুদৰ হাৰত বিত্তৰ পুনৰ যোগান ধৰি নাবার্ডে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। আত্মসহায়ক গোট আৰু বেংকৰ মাজৰ সম্পৰ্ক স্থাপনৰ জৰিয়তে ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ বিত্তৰ যোগান ধৰি তথা আৰ্থ-সামাজিক অগ্ৰগতি সাধন কৰি কোটি কোটি দৰিদ্ৰলোকৰ কল্যাণৰ পথ সুগম কৰিছে।
- কৃষকক হ্ৰস্বকালীন ঋণৰ সুবিধা দিবলৈ 1998–99 চনত কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ড (Kishan Credit Card– KCC) মুকলি কৰা হয়। বাণিজ্যিক বেংক, সমবায় বেংক আৰু মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংক বিলাকে এই আঁচনি ৰূপায়ণ কৰি আহিছে। ইয়াৰ জৰিয়তে কৃষকক একোখন কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ড দিয়া হয় আৰু নগদ ঋণৰ সুবিধা লাভ কৰিব পৰাকৈ একোখন পাছবুক দিয়া হয়। এই কিষাণ ক্ৰেডিট কার্ডবিলাকৰ প্ৰচলনৰ গতি নাবার্ডে খৰতকীয়া কৰি তুলিছে।
- ৰিজার্ভ বেংকে বাণিজ্যিক বেংকবিলাকক নিৰ্দেশনা দিয়াৰ দৰে নাবার্ডে স্বৰ্ণজয়ন্তী গ্ৰাম স্ব-ৰোজগাৰ যোজনাৰ ৰূপায়ণৰ ক্ষেত্ৰত মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংক আৰু সমবায় বেংকবিলাকৰ কাম-কাজৰ নিৰ্দেশনা দিয়ে। স্বৰ্ণ জয়ন্তী গ্ৰাম স্ব-ৰোজগাৰ যোজনাৰ বাবে পুনৰ বিত্তৰ যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্ৰত সকলো বাণিজ্যিক বেংককে ই পৰামৰ্শ আগবঢ়ায়।
- 1993 চনত নাবার্ডে কো-অপাৰেটিভ ডেভেলপমেণ্ট ফাণ্ড (Co-operative Development Fund – CDF) প্ৰতিষ্ঠা কৰে। ইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল প্ৰতিষ্ঠানিক গাঁথনি, মানৰ সম্পদৰ বিকাশ, সম্পদৰ সৎ ব্যৱহাৰ, ঋণ পৰিশোধ ইত্যাদি ক্ষেত্ৰসমূহত সমবায় ঋণ প্ৰতিষ্ঠানবিলাকক শক্তিশালী কৰি তোলা তথা সহজ ঋণ প্ৰদান কৰি ৰাজ্যিক সমবায় বেংক, ৰাজ্যিক সমবায় কৃষি আৰু গ্ৰামীণ বিকাশ বেংকসমূহক সহায় কৰা।
- ৰাজ্যিক সমবায় বেংক আৰু আন কেতবোৰ নিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যিক স্তৰৰ সমবায় প্ৰতিষ্ঠানৰ বাবে নাবার্ড হৈছে তত্ত্বাৱধায়ক কর্তৃপক্ষ। কাজেই, নাবার্ডে এই প্ৰতিষ্ঠানবিলাকৰ ওপৰত নজৰ ৰাখে আৰু সময়ে সময়ে পৰিদর্শন কৰে।
- নাবার্ডৰ তিনিটা প্ৰধান কাম হৈছে— বিত্তৰ পুনৰ যোগান ধৰা, প্ৰতিষ্ঠানিক বিকাশ আৰু ই ঋণ দিয়া বেংকবিলাকক পৰিদর্শন কৰা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৬ ঃ RRB বিলাক কেতিয়া আৰু কিদৰে গঠন কৰা হৈছিল? (50 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন ৭ ঃ RBI আৰু ভাৰত চৰকাৰে নাবার্ড প্রতিষ্ঠা কৰিছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্রশ্ন ৮ ঃ নাবার্ডে কিয় আৰু কাক দীর্ঘকালীন ঋণ প্রদান কৰে? (30 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

৫.৫ কৃষি বিপণন ঃ ধাৰণা আৰু সীমাবদ্ধতা

কৃষি বিপণনৰ ধাৰণা (The Concept of Agricultural Marketing) ঃ কৃষিজাত পণ্যৰ বিপণন বুলি ক'লে বিভিন্ন ধৰণৰ কার্যকলাপ যথা— কৃষিজাত পণ্যৰ সংগ্রহ আৰু মজুতকৰণ, সেইবিলাকৰ শ্রেণীবন্ধন (Gradation), মানদণ্ডৰ সৈতে সংগতি ৰাখি সামগ্রীসমূহৰ দৰ নির্দ্ধাৰণ ইত্যাদি বিষয়সমূহ অন্তর্ভুক্ত। কৃষিজাত সামগ্রীৰ কিনা-বেচা কৰিবলৈ প্রস্তুত কৰা এক ফলপ্রসূ কৃষি বিপণন পদ্ধতিয়ে একোটা অর্থনীতিৰ প্রতি যথেষ্ট পৰিমাণৰ মূল্যৱান সেৱা আগবঢ়ায়। এইবিলাকৰ ভিতৰত উল্লেখযোগ্য কিছুমান হ'ল ঃ

- একোটা অর্থনীতিৰ সঠিক কাম-কাজৰ বাবে এক সঠিক বিপণন পদ্ধতিৰ আৱশ্যক। এটা সঠিক বিপণন পদ্ধতি থাকিলে কৃষকে তেওঁৰ উৎপাদিত শস্য বিক্রীৰ বাবে এখন বজাৰ পাব বুলি আশ্বস্ত হ'ব পাৰে। এনেধৰণৰ একোটা পদ্ধতিয়ে কেনেধৰণৰ সামগ্রীৰ চাহিদা আছে আৰু কিমান পৰিমাণৰ সামগ্রীৰ প্রয়োজন হ'ব সেই সম্পর্কে কৃষক এজনক আগতীয়াকৈ ধাৰণা কৰি লোৱাত সহায় কৰে। ফলস্বৰূপে, কৃষকে ভূমিৰ সদ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।
- সঠিকভাৱে প্রস্তুত কৰা একোটা বিপণন পদ্ধতিয়ে কৃষকসকলক তেওঁলোকৰ উৎপাদিত পণ্যৰ সম্ভাব্য সর্বাধিক দাম পোৱাত সহায় কৰে। যিবিলাক সামগ্রী উৎপাদন কৰিলে সর্বাধিক আয় অর্জনৰ সম্ভাৱনা থাকে, কৃষকে তেনে সামগ্রী যথোচিত পৰিমাণত উৎপন্ন কৰিবলৈ উৎসাহিত হয়।
- একোটা সঠিক বিপণন পদ্ধতিয়ে কৃষি বহির্ভূত সামগ্রীৰ দামৰ সৈতে কৃষিজাত সামগ্রীৰ দামৰ সংগতি স্থাপন কৰিব পাৰে। ভাৰতীয় অর্থনীতিৰ মুঠ ঘৰুৱা উৎপাদনত প্রধান অৱিহণা

যোগোৱা কৃষিজাত সামগ্ৰীৰ দামৰ ওপৰত অন্য সামগ্ৰীৰ দাম নিৰ্ভৰশীল। এক সঠিক বিপণন ব্যৱস্থাপনাই কৃষিখণ্ডৰ উদ্বৃত্ত্ব (Surplus)খিনি কৃষি বহির্ভূত অন্যান্য খণ্ড, যেনে উদ্যোগ আদিত ব্যৱহাৰৰ বাবে প্ৰৰাহিত কৰিব পৰাটো খুব প্ৰয়োজনীয়। বিশেষকৈ, শ্ৰমিকৰ আৰু নগৰীয়া জনসাধাৰণক খাদ্যৰ যোগান ধৰাৰ ক্ষেত্ৰত ই বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে। ই উদ্যোগবিলাকক কেচামাল যোগান ধৰাৰ লগতে ৰপ্তানিৰ বাবেও সামগ্ৰীৰ যোগান ধৰিব পাৰে।

- কৃষি বিপণন পদ্ধতি এনে ধৰণে গঢ়ি তোলা উচিত যাতে ই কৃষিখণ্ডৰ বিকাশৰ হাৰ বৃদ্ধি কৰে। ই বিভিন্ন ধৰণৰ সামগ্ৰী উৎপন্ন কৰাৰ বাবে আৰ্কষণীয় আৰু লাভজনক সুযোগৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।

কৃষি বিপণনৰ সীমাৱদ্ধতা ঃ কৃষি বিপণনৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ লগতে ইয়াৰ বিভিন্ন ধৰণৰ সুবিধা থাকিলেও কেতবোৰ সীমাৱদ্ধতাও আছে। গুৰুত্বপূৰ্ণ সীমাৱদ্ধতাবিলাক তলত দিয়া হ'ল ঃ

- ভাৰতবৰ্ষৰ বেছিভাগ অঞ্চলতে বিজ্ঞানসন্মত সঞ্চয় ভাণ্ডাৰৰ সুবিধা নথকা হেতুকে সামগ্ৰী নষ্ট হোৱাৰ আশংকা থাকে। সেয়ে দীৰ্ঘ সময়ৰ বাবে অপেক্ষা কৰাটো কৃষকৰ বাবে কঠিন কাম। সোনকালে নষ্ট হোৱা সামগ্ৰী মজুত কৰি ৰাখিব নোৱৰাৰ বাবে কৃষকে উচিত দাম নাপায় আৰু বজাৰৰ সৰ্বোত্তম সুযোগটো গ্ৰহণ কৰিবলৈ অসমৰ্থ হয়। যোগানৰ সীমাৱদ্ধতাৰ বাবে দেশবো ক্ষতি হয়।
- পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন আসোঁৱাহ, যেনে— স্থলপথ, ৰেলপথ আৰু জলপথৰ পুতৌ লগা অৱস্থাৰ বাবে কৃষকে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত শস্য খেতি পথাৰৰ পৰা ঘৰলৈ আৰু গাঁৱৰ পৰা বজাৰলৈ কঢ়িয়াই নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত অসুবিধাৰ সন্মুখীন হয়। অপৰ্যাপ্ত পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ উপৰিও দ্ৰুতগামী যান-বাহনৰ অভাৱৰ বাবে দেশে লোকচান ভৰিবলগীয়া হয়। যাৰ ফলত এক বৃহৎ পৰিমাণৰ উৎপাদিত শস্য আৰু সোনকালে নষ্ট হোৱা সামগ্ৰীসমূহ খৰখেদাকৈ বজাৰলৈ উলিয়াই দিয়াত অসুবিধা হয়। ইয়াৰ পৰিণাম স্বৰূপে সামগ্ৰীৰ পৰিবহণ ব্যয় বৃদ্ধি পায় আৰু সামগ্ৰীসমূহৰ এটা অংশ অনা-নিয়া কৰোঁতে বাটতেই নষ্ট হয়। এনেবোৰ কাৰণতে কৃষকে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত শস্যৰ উচিত দাম লাভ কৰিবলৈও ব্যৰ্থ হয়।
- ঋণৰ যথোচিত ব্যৱস্থাৰ অভাৱ, বিশেষকৈ খেতি কৰা আৰু উৎপাদিত শস্য চপোৱা আৰু বজাৰলৈ উলিয়াই দিয়াৰ মাজৰ সময়ছোৱাত উদ্ভৱ হোৱা বিত্তৰ অভাৱ পূ�ৰও কৰিব নোৱাৰাটো কৃষি বিপণন আৰু বিত্ত ব্যৱস্থাপনাটোৰ এক উল্লেখযোগ্য সীমাৱদ্ধতা। ইয়াৰ ফলত কৃষকসকলে কৃষিভূমি ধৰি ৰখাত অসমৰ্থ হয়, বিশেষকৈ ক্ষুদ্ৰ খেতিয়কসকলে। তেনে পৰিস্থিতিত শস্য চপোৱাৰ লগে লগে কৃষকসকলে সেয়া বিক্ৰী কৰি দিবলৈ বাধ্য হয়। সকলো কৃষকে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত শস্য একে সময়তে বিক্ৰী কৰিবলৈ আনে। ইয়াৰ ফলত বজাৰত যোগান উভৈনদী হৈ পৰে আৰু সেয়ে কৃষকে উচিত দাম নাপায়।
- বৰ্তমানৰ বিপণন পদ্ধতিৰ আন এটা আসোঁৱাহ হৈছে বিভিন্ন ধৰণৰ কৃষিজাত সামগ্ৰীৰ

সঠিকভাৱে শ্ৰেণীবন্ধন নকৰাটো। সামগ্ৰীৰ শ্ৰেণীবন্ধন আৰু মান উন্নীতকৰণৰ ব্যৱস্থা উপযুক্ত নহয়। সাধাৰণতে, বজাৰত ওলোৱা সামগ্ৰীবিলাকৰ মান আৰু শ্ৰেণী বিভিন্ন ধৰণৰ হয়। কিন্তু, কোনো ধৰণৰ ফলপ্ৰসূ শ্ৰেণীবন্ধন নোহোৱা হেতুকে এই সামগ্ৰীবিলাকৰ মান অনুসৰি দাম নিৰূপণ কৰাত জটিলতা আহি পৰে। কাজেই, উৎপাদিত শস্যৰ দাম, উৎপাদনৰ পৰিমাণ আৰু মানদণ্ডৰ মাজত পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক নাথাকে। সেয়ে কৃষকে তেওঁলোকৰ উন্নত মানৰ শস্যৰ বাবে অধিক দাম নিশ্চিত কৰাটো জটিল হৈ পৰে। এনেকৈয়ে কৃষকে তেওঁলোকৰ মানদণ্ডপূৰ্ণ সামগ্ৰীৰ বাবে কোনো ধৰণৰ উদগণি লাভ নকৰে। আনহাতে এনেধৰণৰ লেনদেনৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰাহকেও কোনো সন্তুষ্টি লাভ নকৰে।

- বহু সময়ত কৃষকে বজাৰৰ দৰ, বজাৰৰ চাহিদা, আন্তৰ্জাতিক ধাৰা, চৰকাৰী নীতি, ইত্যাদি সম্পৰ্কে সঠিক তথ্য নাপায়। এনে পৰিস্থিতিত ঘটনাক্ৰমেহে বজাৰত প্ৰৱেশ কৰা কৃষক এজনে লাভখোৰ মহাজন, ব্যৱসায়ী আৰু অন্যান্য মধ্যস্থতাকাৰীয়ে দিয়া তথ্যৰ ভিত্তিতেই সিদ্ধান্ত ল'বলগীয়া হয়। কৃষকে লাভ কৰা এনেধৰণৰ তথ্যবিলাক সাধাৰণতে ভুল হয় আৰু স্বাভাৱিকতেই ক্ৰেতাৰ পক্ষত আৰু কৃষকৰ স্বাৰ্থৰ পৰিপন্থী হয়।
- কৃষি বিপণনৰ আন এটা দুৰ্বলতা হৈছে কৃষি বিপণনৰ প্ৰতিষ্ঠানিক ব্যৱস্থাপনা (Institutional arrangements) সামগ্ৰিকভাৱে খুব পুতৌলগা। কৃষকসকলে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত শস্য ব্যক্তিগতভাৱে পৃথকে পৃথকে বিক্ৰী কৰে। শক্তিশালী মধ্যস্থতাকাৰীসকলৰ বিৰুদ্ধে এই কৃষকসকলে খুব দুৰ্বল ভাৱেহে দৰ-দাম কৰিব পাৰে, সেয়ে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ সামগ্ৰীৰ বাবে উচিত দাম নাপায়। সমবায় বিপণন সমিতিৰ সংখ্যা কম হোৱা বাবে আৰু কৃষিজাত সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰী ব্যৱস্থা সঠিক নোহোৱাত মাত্ৰ কেইখনমান নিয়ন্ত্ৰিত বজাৰতহে বিপণন ব্যৱস্থাই সঠিকভাৱে কাম কৰা পৰিলক্ষিত হয়। এনেধৰণৰ অভাৱৰ বাবে কৃষকসকল শোষিত হৈ আহিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ৯ঃ কৃষি বিপণন কি? (50 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন ১০ঃ কৃষিজাত সামগ্ৰী বিপণনৰ ক্ষেত্ৰত পৰিবহন ব্যৱস্থাই কেনেধৰণৰ প্ৰভাৱ পেলায়? (40 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন ১১ ঃ শস্য চপোৱাৰ পাছতে সকলো কৃষকে তেওঁলোকৰ কৃষিজাত সামগ্ৰী একে সময়তে বজাৰলৈ আনোঁতে কেনে পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হয় ? (50 টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

৫.৬ কৃষি বিপণনক উৎসাহিত কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰৰ ভূমিকা

স্বাধীনতাৰ পাছত ভাৰত চৰকাৰে কৃষি বিপণন পদ্ধতিৰ উন্নতি সাধনৰ বাবে এলানি পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰিছিল। এইবিলাক হৈছে ঃ নিয়ন্ত্ৰিত বজাৰ প্ৰতিষ্ঠা, ৰেৰহাউছ নিৰ্মাণ, শ্ৰেণীবদ্ধকৰণৰ ব্যৱস্থা, কৃষিজাত সামগ্ৰীৰ মান নিৰ্ধাৰণ, ওজন আৰু জোখ-মাপৰ মান নিৰ্ধাৰণ, ৰেডিঅ' যোগে কৃষিজাত শস্যৰ বজাৰ দৰৰ দৈনিক সম্প্ৰচাৰ, পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ উন্নতি সাধন, ইত্যাদি। এতিয়া আমি এইবিলাকৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰিম।

- বিক্ৰেতা আৰু দালালৰ অশুভ কাৰ্যৰ পৰা কৃষকসকলক সুৰক্ষা দিবলৈ নিয়ন্ত্ৰিত বজাৰবিলাক প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছিল। এনেধৰণৰ বজাৰবিলাক পৰিচালনা কৰে একোখন বিপণন সমিতিয়ে। এই সমিতিত থাকে ৰাজ্য চৰকাৰৰ প্ৰতিনিধি, স্থানীয় সমিতিৰ প্ৰতিনিধি, দালাল আৰু কৃষকৰ প্ৰতিনিধি। এই সমিতিয়ে কৰা কামবিলাক হৈছে (ক) ওজন তথা দালালি ইত্যাদিৰ মাচুল স্থিৰ কৰা ইত্যাদি, (খ) মধ্যস্থতাকাৰীৰ দ্বাৰা অকৰ্তৃত্বশীল দাম কমোৱাটো বন্ধ কৰা। (গ) নিৰ্ধাৰিত জোখ-মাপ ব্যৱস্থাৰ প্ৰচলন কাৰ্যকৰী কৰা, (ঘ) কৃষকক শেহতীয়া আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য বিপণন তথ্যৰ যোগান ধৰা আৰু (ঙ) বিপণন সম্পৰ্কীয় কাৰ্যকলাপৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বিভিন্ন পক্ষৰ মাজৰ সমস্যা নিষ্পত্তি কৰা।
- কৃষি বিপণনৰ উন্নতিৰ বাবে, শ্ৰেণীবন্ধন ((gradation) আৰু মান নিৰ্ধাৰণ (standardisation) আৱশ্যকীয়। এই বিষয়বিলাক কাৰ্যকৰী কৰিবৰ বাবে চৰকাৰে {Agricultural Produce (Grading and Marketing) Act} -ত অনুমোদন জনায়। এই ব্যৱস্থাটোৰ অধীনত বৰ্তমান 182 বিধ কৃষিজাত পণ্য সামৰি লোৱা হৈছে। আকৌ চৰকাৰে নাগপুৰত মানদণ্ড নিয়ন্ত্ৰণৰ এটা কেন্দ্ৰীয় গৱেষণাগাৰ আৰু ইয়াৰ পৰিপূৰক হিচাপে বিভিন্ন ঠাইত আঞ্চলিক মান নিয়ন্ত্ৰণৰ গৱেষণাগাৰ স্থাপন কৰিছে। নমুনাৰ ভিত্তিত, কৃষিজাত পণ্যবিলাক সংগ্ৰহ কৰা হয় আৰু গৱেষণাত ৰাসায়নিক সম্পদবিলাকৰ পৰীক্ষা কৰা হয়। তাৰ পাছত পণ্যৰ শ্ৰেণী নিৰ্ধাৰণ কৰা হয় আৰু কৰ্তৃত্বপ্ৰাপ্ত এগমাৰ্ক (AGMARK-Agricultural Marketing) থকা পেকেট দিয়া হয়।

- 1958 চনত সংসদত এখন আইন গ্রহণ কৰি কেন্দ্রীয় চৰকাৰে জোখ-মাখৰ মেট্রিক পদ্ধতি (Metric System) গ্রহণ কৰে। এই পদ্ধতিয়ে জোখ-মাখৰ আওপুৰণি পদ্ধতিক আঁতৰাই সমগ্র দেশতে জোখমাখৰ একেটা পদ্ধতিৰেই প্রৱর্তন কৰিলে।
- শস্য চপোৱাৰ ঠিক পাছতে কৃষকে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত সামগ্রী যাতে বিক্রী কৰি দিবলৈ বাধ্য নহয় তাৰ বাবে সমগ্র দেশতে গুদাম বা ভঁৰাল ঘৰ ব্যৱস্থাৰ আৱশ্যক হৈ পৰিল। আশা কৰা হৈছিল যে, ই কৃষকৰ দৰ-দাম কৰাৰ শক্তি বৃদ্ধি কৰিব আৰু অসন্তুষ্ট হৈও হতাশজনক দামত পণ্য বিক্রী কৰিবলগীয়া হোৱা অৱস্থাৰ পৰা কৃষকসকলক ৰক্ষা কৰিব। এই উদ্দেশ্য পূৰণ কৰিবলৈ 1954 চনত গঠিত গ্রাম্য ঋণ পৰীক্ষণ কমিটি (Rural Credit Survey Committee)এ ভঁৰাল ঘৰ(Warehouse) স্থাপনৰ ক্ষেত্রত তিনি তৰপীয়া পদ্ধতিৰ পৰামর্শ দিয়ে— (ক) ৰাষ্ট্রীয় পর্যায়, (খ) ৰাজ্যিক আৰু জিলা পর্যায় আৰু (গ) গাঁও পর্যায়। এই পৰামর্শাৱলী অনুসৰি, 1957 চনত 'চেণ্ট্রেল ৱেৰহাউছিং কর্পৰেশ্যন' প্রতিষ্ঠা কৰা হয় আৰু ইয়াৰ পাছতে কেইখনমান ৰাজ্যত ৰাজ্যিক ৱেৰহাউছিং নিগম প্রতিষ্ঠা কৰা হয়। ৰাষ্ট্রীয় পর্যায়ত খাদ্য সামগ্রী সংৰক্ষণৰ বাবে ভাৰতীয় খাদ্য নিগম (Food Corporation of India-FCI) প্রতিষ্ঠা কৰা হয়। হতাশজনক বিক্রী ৰোধ কৰিবলৈ গ্রাম্য গুদাম ঘৰৰ বাবে কেন্দ্রীয় পৃষ্ঠপোষকতাৰে এখন আঁচনি গাঁও পর্যায়ত আৰম্ভ কৰা হয়, যাতে ক্ষুদ্র আৰু উপান্ত কৃষকসকলে শস্য চপোৱাৰ পাছতে নষ্ট হোৱাৰ ভয়ত কম দামতে বিক্রী কৰিবলগীয়া পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি নহয়। 2001 চনৰ পাছত, গাঁৱলীয়া গুদাম ঘৰবিলাকৰ নির্মাণৰ বাবে চৰকাৰে কেন্দ্রীয় খণ্ডৰ এখন আঁচনি কার্যকৰী কৰে।
- কৃষকসকলে যাতে উচিত দাম পায়, সেই কথা নিশ্চিত কৰিবৰ বাবে বিভিন্ন কৃষিজাত পণ্যৰ ন্যূনতম সমর্থিত মূল্য (Minimum Support Prices) আৰু সৰবৰাহ মূল্য (Procurement Prices) চৰকাৰে সময়ে সময়ে ঘোষণা কৰে। কৃষি ব্যয় আৰু দৰ আয়োগ (Commission for Agricultural Costs and Prices)ৰ পৰামর্শ অনুসৰি এই দামবিলাক স্থিৰ কৰা হয়। ভাৰতীয় খাদ্য নিগম (FCI)ৰ দৰে চৰকাৰী সংস্থাসমূহে কৃষকৰ পৰা সমুচিত দামত কৃষিজাত পণ্য ক্রয় কৰে। এই ক্রয় কৰা পণ্যবিলাক ৰাজহুৱা বিতৰণ ব্যৱস্থা (Public Distribution System) ৰ জৰিয়তে চৰকাৰে এক যুক্তিসংগত দামত সর্বশেষ উপভোক্তাক, বিশেষকৈ দৰিদ্র সীমাৰেখাৰ তলৰ (Below Poverty Line) পৰিয়ালবিলাকক বিক্রী কৰে।
- বিভিন্ন বজাৰত চলি থকা দামবিলাকৰ বিষয়ে ৰেডিঅ', টেলিভিছন, বাতৰি কাকত, ইত্যাদিৰ জৰিয়তে কৃষকক অৱগত কৰিবলৈ চৰকাৰে এলানি পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিছে। খাদ্যসামগ্রীৰ চলিত মজুত, চলিত বজাৰ দৰ, ইত্যাদি সম্পর্কীয় বজাৰৰ বিভিন্ন অপ্রকাশিত তথ্যও সময়ে সময়ে প্রকাশ কৰা হয়। এখন কেন্দ্রীয় আঁচনিৰ অধীনত বজাৰ সম্পর্কে গৱেষণা কৰিবলৈ আৰু বিভিন্ন তথ্য আহৰণ কৰিবলৈ এটা ব্যৱস্থাপনা প্রস্তুত কৰা হৈছে আৰু ইয়াৰ জৰিয়তে কৃষকক বজাৰ সম্পর্কীয় তথ্য ক্ষিপ্রতাৰে প্রদান কৰা হৈছে।
- 1988 চনত ৰাষ্ট্রীয় কৃষি বিপণন প্রতিষ্ঠান (National Institute of Agricultural

Marketing) প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। এই প্ৰতিষ্ঠান স্থাপন কৰাৰ প্ৰধান লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্যবিলাক হৈছে ঃ (ক) কৰ্মচাৰী আৰু প্ৰতিষ্ঠানৰ বিশেষ প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবলৈ প্ৰশিক্ষণ পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত আৰু পৰিচালনা কৰা, (খ) কৃষি বিপণনৰ ক্ষেত্ৰত উন্নত পৰিচালনাসম্পৰ্কীয় পৰামৰ্শ দিবৰ বাবে গৱেষণা আৰু অধ্যয়ন কৰা, (গ) প্ৰচলিত সা-সুবিধাবিলাকৰ পৰিপূৰক হিচাপে কৃষি বিপণনত শিক্ষামূলক কাৰ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰা, (ঘ) বিনিয়োগ প্ৰকল্পসমূহ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ আৰু সমস্যা সমাধানৰ পৰামৰ্শ দিবলৈ পৰামৰ্শদান সেৱাবিলাক অব্যাহত ৰখা, আৰু (ঙ) শিক্ষা, গৱেষণা আৰু পৰামৰ্শমূলক সেৱাৰ বিভিন্ন কাৰ্যক্ৰমৰ জৰিয়তে দেশৰ কৃষি বিপণনৰ আন্তঃগাঁথনি দৃঢ় আৰু সম্প্ৰসাৰণ কৰা।

- বিভিন্ন সংস্থাৰ কৃষি বিপণন কাৰ্যকলাপৰ মাজত সমন্বয় সাধন কৰিবলৈ আৰু কৃষি বিপণনৰ বিভিন্ন সমস্যা সন্দৰ্ভত কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰসমূহক পৰামৰ্শ দিবলৈ চৰকাৰে বিপণন আৰু পৰিদৰ্শন সঞ্চালকালয় (Directorate of Marketing and Inspections) প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই সঞ্চালকালয়ৰ কাম-কাজবিলাক হৈছে ঃ (ক) কৃষিজাত আৰু আনুষংগিক পণ্যবিলাকৰ শ্ৰেণীবন্ধন আৰু মান নিৰ্ধাৰণ উন্নীত কৰা, (খ) বিভিন্ন বজাৰসমূহৰ কাৰ্যকলাপৰ নীতি নিৰ্ধাৰণ, (ঘ) বজাৰ সম্প্ৰসাৰণ, আৰু (ঙ) বজাৰ গৱেষণা, জৰীপ আৰু পৰিকল্পনা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১২ ঃ *ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ অৱলোচন ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ অৱলোচন* তলৰ কোনে ৰেৰহাউছিঙৰ এক তিনি তৰপীয়া পদ্ধতিৰ পৰামৰ্শ দিছিল?

ক) কৃষিজাত উৎপন্ন (শ্ৰেণীবন্ধন আৰু বিপণন) আইন

খ) ভাৰতীয় খাদ্য নিগম

গ) ৰুৰেল ক্ৰেডিট ছাৰ্ভে কমিটি

ঘ) বিপণন আৰু পৰিদৰ্শন সঞ্চালকালয়

প্ৰশ্ন ১৩ ঃভাৰত চৰকাৰে বিপণন আৰু পৰিদৰ্শন সঞ্চালকালয় কিয় স্থাপন কৰিছিল? ইয়াৰ যিকোনো দুটা কাৰ্য উল্লেখ কৰক। (60টা মান শব্দৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১৪ ঃতলৰ শব্দবিলাক বহলাই লিখক ঃ

(ক) এগমার্ক.....

(খ) পি ডি এছ.....

(গ) এফ চি আই.....

(ঘ) বি পি এল.....

৫.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- কৃষকসকলক সহায় কৰিবলৈ আৰু দেশৰ কৃষি উৎপাদন বৃদ্ধি কৰিবলৈ বিভিন্ন সমবায়,

বাণিজ্যিক বেংক, মাওলিক গ্রামীণ বেংক, নাবার্ড ইত্যাদিয়ে প্রতিষ্ঠানিক ঋণ দিয়ে। ইয়াক কৃষিবিত্ত হিচাপে গণ্য কৰা হয়।

- কৃষি বিত্তৰ আৱশ্যকতা বিভিন্ন ধৰণৰ। উদাহৰণ স্বৰূপে উৎপাদন, উপভোগ আৰু আনকি উৎপাদন বহির্ভূত বিভিন্ন কাম-কাজৰ বাবেও কৃষি বিত্তৰ আৱশ্যক হয়।
- কৃষি বিত্তৰ উৎস দুই প্ৰকাৰৰ ঃ (ক) প্রতিষ্ঠানিক আৰু (খ) অ-প্রতিষ্ঠানিক। অ-প্রতিষ্ঠানিক উৎসবিলাক হৈছে সুদখোৰ মহাজন, সম্পৰ্কীয় লোক, ব্যৱসায়ী, কমিচন এজেণ্ট আৰু ভূ-স্বামী। প্রতিষ্ঠানিক উৎসবিলাক হৈছে ঃ সমবায় বেংক, বাণিজ্যিক বেংক, মাওলিক গ্রামীণ বেংক আৰু নাবার্ড। এইবিলাকৰ ভিতৰত নাবার্ড হৈছে শীর্ষ প্রতিষ্ঠান।
- গ্রামীণ কৃষি ঋণ দিয়াৰ ক্ষেত্রত সমবায়, বাণিজ্যিক বেংক আৰু মাওলিক গ্রামীণ বেংকসমূহৰ ভূমিকা অত্যন্ত গুৰুত্বপূর্ণ যদিও এইবিলাকৰ প্রত্যেকৰে কিছুমান সীমাৱদ্ধতা আছে।
- শীর্ষ প্রতিষ্ঠান হিচাপে নাবার্ডে গ্রামীণ আৰু কৃষি ঋণৰ ক্ষেত্রত বিত্তৰ পুনৰ যোগানৰ কার্যকলাপৰ বিকাশ সাধনত তত্ত্বাৱধায়কৰ ভূমিকা পালন কৰে।
- কৃষি বিপণন হৈছে কৃষিজাত পণ্যৰ বিপণন। ই কৃষিজাত সামগ্রীৰ সংগ্রহ আৰু সঞ্চায়, সিহঁতৰ শ্রেণীবন্ধন, দৰ-দামৰ নিষ্পত্তি ,ইত্যাদি বিষয়সমূহ সৈতে জড়িত।
- কৃষি বিপণনৰ আৱশ্যকতা বিভিন্ন ধৰণৰ। ই সামগ্রীৰ দাম, ভূমিৰ সঠিক ব্যৱহাৰ, বজাৰত সামগ্রীৰ চাহিদা, কৃষিজাত সামগ্রীৰ দাম, কৃষি বহির্ভূত পণ্যৰ দাম অনুসৰি কৃষিজাত সামগ্রীৰ দাম নির্ধাৰণ কৰা, বজাৰ প্রতিষ্ঠা, কৃষিখণ্ডৰ বিকাশ ইত্যাদি বিষয় সামৰি লয়।
- আমাৰ দেশৰ কৃষি বিপণন ব্যৱস্থাটোৰ বহুতো সীমাৱদ্ধতা আৰু দুর্বলতা আছে। এইবিলাকৰ ভিতৰত আছে ঃ অপর্যাপ্ত পৰিবহন ব্যৱস্থা, সংৰক্ষণৰ অসুবিধা, কৃষিজাত সামগ্রীৰ শ্রেণীবন্ধন নকৰা, পর্যাপ্ত ঋণৰ অভাৱ, বিপণন সম্পৰ্কীয় তথ্যৰ অপর্যাপ্ততা, প্রতিষ্ঠানিক বিপণনৰ অভাৱ, কৃষিজাত সামগ্রীৰ বিপণনত হোৱা অনিয়ম আদি।
- দেশৰ কৃষি বিপণন উন্নত কৰিবলৈ চৰকাৰে এলানি পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে, নিয়ন্ত্রিত বজাৰ প্রতিষ্ঠা কৰা, গুদাম ঘৰ নির্মাণ, কৃষিজাত পণ্যৰ শ্রেণীবন্ধন আৰু মান নির্ধাৰণৰ ব্যৱস্থা কৰা, জোখ-মাখৰ মান উন্নত কৰা, ছপা আৰু বৈদ্যুতিক মাধ্যমৰ জৰিয়তে বিপণন সম্পৰ্কীয় তথ্যৰ প্রচাৰ কৰা, ইত্যাদি।

৫.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

1) ড^{0} প্রণৱ কুমাৰ ধৰ ঃ *ভাৰতীয় অর্থনীতি— ইয়াৰ পৰিৱর্দ্ধিত ৰূপ*, কল্যাণী পাব্লিছার্চ, 2008।
2) হুদা, বৰুৱা আৰু গোস্বামী ঃ *ভাৰতীয় অর্থনীতি (উত্তৰ-পূর্বাঞ্চলৰ অর্থনীতিসহ)*, বনলতা, 2004।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Agrawal, A. N. Indian Economy: Developmental Problems and Policies.

New Delhi: New Age International Publishers.

2) Datt, G and Mahajan, A. Datt & Sundharam's Indian Economy. New Delhi: S. Chand & Co.

3) Misra, S.K. & Puri, V.K. Indian Economy. New Delhi: Himalya Publishing House.

৫.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ ক্ষুদ্ৰ কৃষি সঁজুলি ক্ৰয় কৰিবৰ বাবে মজুমদাৰে লোৱা ঋণ দীৰ্ঘকালীন ঋণ হিচাপে গণ্য কৰা নহয়। কিয়নো, দীৰ্ঘকালীন ঋণ 5 বছৰ বা তাতকৈ অধিক কালৰ বাবে দিয়া হয়। আকৌ এনেধৰণৰ ঋণ প্ৰদান কৰা হয় মাটিৰ স্থায়ী উন্নতি সাধন, নলী-নাদ খন্দা, বৃহৎ কৃষি সঁজুলি ক্ৰয় আৰু টেক্টৰ, হাৰভেষ্টাৰ ইত্যাদিৰ দৰে যন্ত্ৰপাতি ক্ৰয় কৰা আৰু পুৰণা ঋণ পৰিশোধ কৰা ইত্যাদিৰ বাবে।

২ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ কৃষিজাত পণ্যৰ বিপণন আৰু পৰৱৰ্তী শস্য চপোৱাৰ মাজৰ সময় ছোৱাত উদ্ভৱ হোৱা বিভিন্ন সমস্যা পূৰণ কৰিবলৈ উপভোগৰ উদ্দেশ্যে ঋণ লোৱাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আহি পৰে। আকৌ বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ যেনে খৰাং, বানপানী ইত্যাদিত হোৱাৰ শস্য নষ্ট হোৱাৰ ফলতো উপভোগৰ উদ্দেশ্যে কৃষকে ঋণ ল'বলগীয়া হয়।

৩ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ কৃষি বিত্তৰ উৎসবিলাকক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি ঃ অ-প্ৰতিষ্ঠানিক আৰু প্ৰতিষ্ঠানিক উৎস। অ-প্ৰতিষ্ঠানিক উৎসবিলাক হৈছে ঃ (ক) ঋণদাতা লোক, (খ) সম্পৰ্কীয় লোক (গ) ব্যৱসায়ী (ঘ) কমিচন এজেণ্ট আৰু (ঙ) ভূ-স্বামী। আনহাতে কৃষি বিত্তৰ প্ৰতিষ্ঠানিক উৎসবিলাক হৈছে ঃ সমবায়, বাণিজ্যিক বেংক, মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংক আৰু নাবার্ড।

৪ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ স্বাধীনতাৰ পাছত কৃষিঋণ প্ৰদান কৰিবৰ বাবে প্ৰথমতে প্ৰতিষ্ঠা কৰা প্ৰতিষ্ঠানবিলাক হৈছে— সমবায় কৃষি প্ৰতিষ্ঠানবোৰ। 1951 চনত সমবায়ে সৰ্বমুঠ গ্ৰামীণ ঋণৰ মাত্ৰ 3.1í প্ৰদান কৰিছিল। 1992-93 ত সমবায়ে প্ৰদান কৰা গ্ৰামীণ ঋণৰ পৰিমাণ আছিল 53.4í¼ অৱশ্যে তাৰ পাছত সমবায়সমূহে প্ৰদান কৰা ঋণৰ পৰিমাণ যদিও বৃদ্ধি পাইছিল, তথাপি সৰ্বমুঠ প্ৰতিষ্ঠানিক ঋণৰ শতাংশ হিচাপে সমবায়ৰ ঋণ হ্ৰাস পাইছিল।

৫ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ এই কথা সঠিকভাৱেই কোৱা হৈছে যে গ্ৰামীণ ভাৰতে অৰ্থনীতিৰ অন্য খণ্ডবিলাকক বিত্তৰ যোগান ধৰি আছে। বিগত বছৰ বোৰত গ্ৰামীণ ঋণ জমাৰ অনুপাত হ্ৰাস পোৱাটোৱে এই কথা সত্যতা প্ৰতিপন্ন কৰিছে। 1991 চনত এই অনুপাত আছিল 1.58í ,2001 চনত সেয়া 0.73 লৈ অৱনমিত হয়। ইয়াৰ পৰা এইটো স্পষ্ট হৈছে যে গ্ৰামীণ ভাৰতৰ পৰা সংগৃহীত পুঁজি অন্য ক'ৰবাত ব্যৱহৃত হৈছে।

৬ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ 1975 চনত মাওঁলিক গ্ৰামীণ বেংকসমূহ প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ, ৰাজ্য চৰকাৰৰ যুটীয়া প্ৰচেষ্টাত এই বেংকবিলাক প্ৰতিষ্ঠা কৰা হয়। যি ৰাজ্যত বেংকে কাম কৰে সেই ৰাজ্যৰ চৰকাৰ, কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু সংশ্লিষ্ট বাণিজ্যিক বেংকে ইয়াৰ পৃষ্ঠপোষকতা

কৰে। সৰ্বমুঠ মূলধনৰ 50í দিয়ে কেন্দ্রীয় চৰকাৰে, সংশ্লিষ্ট ৰাজ্য চৰকাৰে দিয়ে 15í আৰু বাকী থকা 35í দিয়ে পৃষ্ঠপোষক বেংকে।

৭ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ।

৮ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ নাবার্ডে ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহক দীর্ঘকালীন ঋণ দিয়ে। এনেধৰণৰ ঋণৰ প্রাথমিক উদ্দেশ্য হৈছে ৰাজ্যৰ সমবায় ঋণ প্রতিষ্ঠানবিলাকৰ অংশীদাৰী মূলধনত ৰাজ্য চৰকাৰসমূহক বৰঙণি দিয়াত সক্ষম কৰি তোলা।

৯ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ কৃষি বিপণনত বিভিন্ন কার্যকলাপ জড়িত হৈ থাকে, যেনে কৃষিজাত সামগ্রীৰ সংগ্রহ আৰু সংৰক্ষণ, সিহঁতৰ শ্রেণীবন্ধন, দৰদাম নির্ধাৰণ আৰু পৰিমাণ ইত্যাদিৰ ক্ষেত্রত উদ্ভৱ হোৱা সমস্যাৰ সমাধান। কৃষিজাত পণ্যৰ বেচা-কিনা কৰোঁতে একোটা ফলপ্রসূ কৃষি বিপণন পদ্ধতিয়ে একোটা অর্থনীতিৰ প্রতি মূল্যৱান সেৱা আগবঢ়াব পাৰে।

১০ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ স্থল পৰিবহন, ৰে'ল পৰিবহন আৰু জল পৰিবহনৰ সু-ব্যৱস্থাৰ অভাবত খেতি পথাৰৰ পৰা ঘৰলৈ আৰু গাঁৱৰ পৰা বজাৰলৈ কৃষি সামগ্রী কঢ়িয়াই নিয়াৰ ক্ষেত্রত কৃষকসকল অসুবিধাৰ সন্মুখীন হয়। ইয়াৰ পৰিণতিত সামগ্রী কঢ়িওৱা খৰছ বৃদ্ধি পায় আৰু আদবাটতে সামগ্রী নষ্ট হয়। এনে পৰিস্থিতিত কৃষকে তেওঁলোকৰ উৎপাদিত পণ্যৰ উচিত দামো নাপায়।

১১ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ সংৰক্ষণৰ ব্যৱস্থা নথকাৰ ফলত কৃষকে শস্য চপোৱাৰ পাছতে বিক্রী কৰি দিবলৈ বাধ্য হয়। সকলো কৃষকে বজাৰত একে সময়তে কৃষিজাত পণ্যৰ যোগান ধৰে। ইয়াৰ ফলত বজাৰত অ-নির্ধাৰিত যোগানৰ সৃষ্টি হয় আৰু ইয়াৰ পৰিণতিত কৃষকে তেওঁলোকৰ শস্যৰ উচিত দাম নাপায়।

১২ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ (গ) ৰুৰেল ক্রেডিট ছার্ভে কমিটি

১৩ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ বিভিন্ন সংস্থাৰ কৃষি বিপণন সম্পর্কীয় কার্যকলাপ সমন্বিত কৰিবলৈ আৰু কৃষি বিপণনৰ সমস্যাৰ সন্দর্ভত কেন্দ্রীয় আৰু ৰাজ্যিক চৰকাৰসমূহক পৰামর্শ দিবলৈ ভাৰত চৰকাৰে বিপণন আৰু পৰিদর্শন সঞ্চালকালয় স্থাপন কৰিছিল। এই সঞ্চালকালয়ে সম্পাদন কৰা দুটা গুৰুত্বপূর্ণ কার্য হৈছে ঃ (ক) কৃষিজাত আৰু আনুষংগিক পণ্যৰ শ্রেণীবন্ধন আৰু মান নির্ধাৰণ উন্নত কৰা, আৰু (খ) বজাৰ গৱেষণা, জৰিপ আৰু পৰিকল্পনা কৰা।

১৪ নং প্রশ্ন উত্তৰ ঃ (ক) AGMARK : (এগমার্ক) ঃ Agricultural Marketing (খ) PDS : Public Distribution System (গ) FCI : Food Corporation of India (ঘ) BPL: Below Proverty Line.

৫.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

চমু প্রশ্ন (প্রতিটো প্রশ্নৰ ১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্রশ্ন ঃ গ্রামীণ কৃষিঋণ দিয়াৰ ক্ষেত্রত নাবার্ডৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰক।

২ নং প্রশ্ন ঃ নাবার্ডৰ প্রধান কার্যবিলাকৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

৩ নং প্রশ্ন ঃ গ্রামীণ কৃষিঋণ দিয়াৰ ক্ষেত্রত মাওলিক গ্রামীণ বেংক (RRB)-ৰ ভূমিকাৰ বিষয়ে

উল্লেখ কৰক।

৪ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষি বিপণন সম্পৰ্কে চমুকৈ আলোচনা কৰক। কৃষি বিপণনৰ সৈতে জড়িত হৈ থকা সমস্যাবিলাক কি কি?

ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ ৩০০-৫০০ টা শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

১ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষি বিত্তৰ উৎসবিলাকৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। গ্ৰামীণ কৃষিঋণ আগবঢ়োৱা ক্ষেত্ৰত নাবাৰ্ডৰ ভূমিকা সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

২ নং প্ৰশ্ন ঃ গ্ৰামীণ কৃষিঋণ আগবঢ়োৱাৰ ক্ষেত্ৰত নাবাৰ্ড আৰু মাণ্ডলিক গ্ৰামীণ বেংকসমূহৰ ভূমিকা বিষয়ে এখন ৰচনা লিখক।

৩ নং প্ৰশ্ন ঃ কৃষি বিপণন কি? ইয়াৰ প্ৰধান সমস্যাবিলাক কি কি? কৃষি বিপণনৰ সমস্যাবিলাক সমাধান কৰিবলৈ চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা পদক্ষেপসমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***